

Dato: 17.09.2012
Til: Statnett SF, v/ Grete Klavenes
Kopi til: Kari Larsen, NIKU
Fra: Inge Lindblom, NIKU
Emne: Konsekvensvurdering, Fagnotat kulturminner.
Spenningsoppgradering 420 kV Tonstad (Ertsmyra) – Solhom.

Kulturminner og Kulturmiljø

INNLEDNING

Miljøvurderingene er basert på informasjon innhentet fra muntlige og skriftlige kilder, samt kulturminnedatabasen Askeladden og bygningsregisteret Sefrak. Videre bygger utredningen på NIKUs befaring utført av Inge Lindblom den 21. og 22. august 2012. Befaringen ble utført med sikte på å vurdere nyere tids kulturminner, definere og beskrive kulturmiljø og vurdere tiltakets direkte og indirekte konsekvenser for kulturminner og kulturmiljø, samt å bedre kunne vurdere potensialet for funn av hittil ukjente automatisk fredete kulturminner. Det er ikke utført registrering som utfyller kulturminnelovens § 9 (undersøkelsesplikten).

DAGENS SITUASJON OG VERDIVURDERING

Kulturhistorisk oversikt

Sirdal og Kvinesdal er innlandskommuner i Vest-Agder. Store deler av Sirdal ligger i SVR (Setesdal Vesthei, Ryfylkeheiane) landskapsområde, leveområde til Europas sørligste villreinstamme. Formålet med landskapsvernområdet er å ivareta det særmerket og vakre naturområdet med urørte fjell, hei og fjellskogsområder med et spesielt plante- og dyreliv, stølsområde, beitelandskap og naturminner. Den planlagte ledningsforbindelsen går mellom Ertsmyra i Sirdal kommune til Landsløk i Kvinesdal kommune.

De eldste spor etter mennesker: Begge kommuner kan vise til spor etter menneskelig aktivitet helt tilbake til steinalder. Området omkring de vurderte traséene er preget av et kupert terreng med bergkoller og daler, der funn fra steinalder tyder på at området har vært brukt av grupper som har vandret sesongmessig mellom kyst og innland, dette gjelder spesielt langs de store vassdragene.

Fast bosetning: I området er tidlig fast gårdsbosetning representert ved gården Tonstad, som allerede i eldre jernalder er en sentral gård. Fra eldre jernalder spredte bosetningen seg rundt Sirdalsvatnet og videre oppover i vassdragene. Blant annet tyder gravhauger på gården Ousdal ved Ousdalsvatnet at gården var bosatt i jernalderen. Tonstad vokste i

Notat

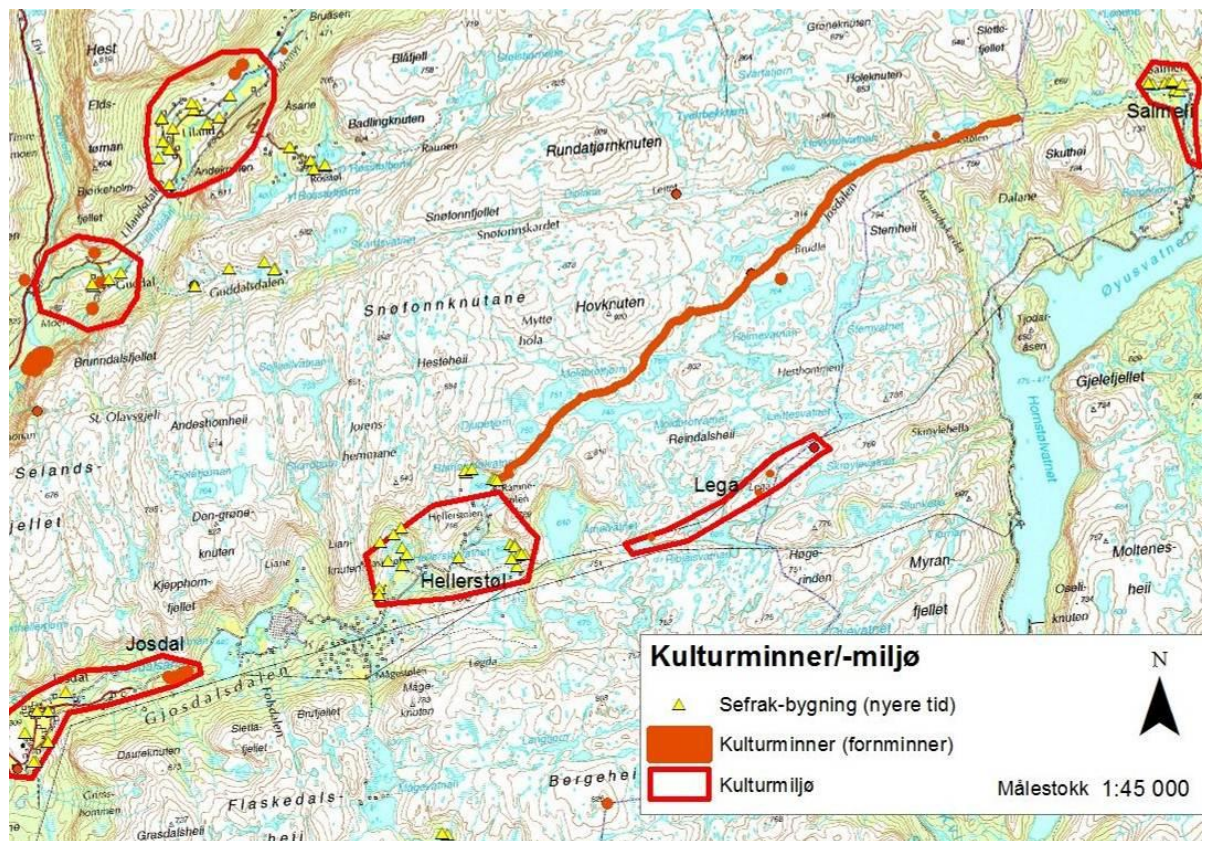
middelalderen frem som kirkested. Landskapet langs vannene er preget av tradisjonell jordbruksaktivitet, med rydningsrøyser, steingarder og åkerterrasseringer.

Ressurser i fjellet: I fjellområdet viser funn til ressursutnyttelse der jernfremstilling og jakt og fangst er fremtredende. Det er også spor etter tidlig stølsdrift.

Ressurser i utmarken: Funn av kulturminner i utmarken tyder på at det har vært rike ressurser i området. På 1500-tallet ble også skogsdrift en viktig ressurs og langs vassdragene ble det anlagt en rekke sager. Tradisjonelt har gårdbrukere på Jæren brukt områder i Sirdal som sommerbeite for sau.

Kommunikasjonsårer: Vassdragene har i området vært viktige kommunikasjonsårer helt fram til vår tid, og kulturminner knyttet til vanntransport synes langs mange av vassdragene. Flere eldre veifar går i området, som for eksempel drifteteiene.

Kjent kulturminner og -miljøer vises i *Figur 1* og utvalgte kulturminner og miljøer omtales nærmere i de følgende avsnittene.

Figur 1: Kart over kulturminner og -miljøer

Notat

Josdal

Grend

Josdal er et av drøyt 20 kulturlandskap i Sirdal kommune som er prioritert og gis økonomisk støtte av landbruksmyndighetene til bevaring av det tradisjonelle jordbrukslandskapet. De prioriterte områdene er et jorde i øst, og beitemene helt inn mot fjellet i nord. De bevarte eldre byggene i området er i hovedsak våningshus fra siste del av 1800-tallet. I skriftlige kilder er det navngitt oppsitterne i Josdal allerede fra 1500-tallet. Fra 1900-tallet finnes det boliger fra ulike tidsepoker, blant annet eksempler på funkis.

Kulturmiljøet består av et typisk jordbrukskulturlandskap i utkantene av bygda. Eldre bygg og veg struktur er delvis bevart, men området er sterkt preget av nyere bebyggelse. Jordbrukslandskapet er prioritert for bevaring på lokalt nivå.

Verdi: liten-middels.

Figur 2: Josdal
Foto: Oddvar Tjomlid ©

Figur 3: Josdal
Foto: Inge Lindblom, NIKU

Hellerstøl (og Ramnestøl)

Eldre setermiljø med få bevarte stølsbygninger, og som i dag domineres av hytter fra nyere tid. Gamle strukturene i miljøet er lite synlige i dag og både pedagogisk og opplevelsesmessig fremstår området som lite interessant ut fra et kulturhistorisk ståsted. Noe lenger nord ligger Ramnestølen som har noenlunde lik karakter. Herfra starter det gamle fredede veifaret mot Sirdal.

Verdi: liten-middels.

Notat

Figur 4: Hellerstøl

Foto: Turid Stærnes, Norconsult

Veirelaterte kulturminner ved Lega

I området mellom Gjosdalsdalen i vest og Homstølsvatnet/Øyusvatnet i øst er det spor etter østvestgående ferdselsveier, hvorav en av disse er automatisk fredet. Lenger sør går et tilsvarende veifar mellom Josdal og Homsøl hvor det spesielt i området Lega er registrert brudler (en rekke av steiner lagt etter hverandre – vanlig fortolkning er at steinene ble lagt ned av et brudefølge, men det kan også være hvile ved kistebæring under ferdsel) der noen er oppført som automatisk fredet og andre ikke-automatisk fredet. Lenger vest er det en heller (hulrom i fjell) ved ferdselsåren.

Verdi: Middels.

Salmeli

Setermiljøet Salmeli er en fjellgard nord i Kvinesdal og utgjør et nyere tids kulturmiljø med inn-/utmarksstruktur, fegater og historiske bygninger som til sammen definerer et kulturmiljø som virker intakt. Salmeli tilhørte Sirdal fram til 1903. Gården er første gang nevnt i manntallslista i 1647, men ble sannsynligvis ryddet før svartedauden. Husene blir godt vedlikeholdt siden fjellgrenda i 1994 ble plukket ut som ett av 104 verdifulle kulturlandskap i landet.

Verdi: stor.

Notat

Figur 5: Salmeli, Foto: Inge Lindblom, NIKU

KONSEKVENSVURDERING

Kraftledningers innvirkning på kulturminner og kulturmiljøer

Kraftledninger kan i hovedsak påvirke kulturminner direkte gjennom inngrep, eller indirekte gjennom visuell påvirkning.

Direkte virkning kan skje i form av direkte inngrep: Mastefester, transportruter og stasjoner kan skade, fjerne, ødelegge og tildekke kulturminner. Dessuten kan kulturmiljøer bli skadet ved oppstykkning. Slik skade eller ødeleggelse vil vanligvis redusere de fleste verdiene tilknyttet kulturminnet.

Prognoser tilsier at direkte konflikt ved at master blir plassert på kulturminner er lite sannsynlig. Evt konflikt kan løses ved flytting av mastepunkter. Kulturminner kan dessuten ødelegges under anleggsfasen, men avbøtende tiltak som f.eks transport på frossen mark eller ved hjelp av helikopter vil kartlegges i en miljø-, transport- og anleggsplan.

Indirekte virkning kan skje i form av visuelle forstyrrelser: Dette kan i enkelte tilfeller påvirke vernekriterier som opplevelsesverdi og pedagogisk verdi. Slike konsekvenser er knyttet opp mot driftsfasen.

Indirekte innvirkning skjer gjennom at opplevelsesverdien knyttet til kulturminner og kulturmiljøer påvirkes av master, ledningsstrek og ryddebelte, noe som medfører at kulturminnene blir liggende i et område som visuelt er fremmed fra det berørte kulturmiljøets anleggstid. Opplevelser og stemninger kan ytterligere forstyrres av refleks, støy og skygevirkning fra ledninger og master. Slike konsekvenser er knyttet opp mot driftsfasen.

Notat

Da kulturminnene i sin tid ble anlagt, var utsyn og innsyn ofte viktige lokaliseringfaktorer. Kulturminneforvaltningen er opptatt av at man i fremtiden skal ha muligheter til å forstå og oppleve slike sammenhenger. Indirekte kan altså kraftledninger ha en negativ påvirkning på opplevelsesverdi og pedagogisk verdi som er viktige kriterier for verdivurdering og vern av kulturminner. I denne sammenheng står begrepene autentisitet og sårbarhet sentralt. Sårbarheten vil dessuten ofte være knyttet opp mot omgivelsenes landskapskvaliteter og autentisitet.

I dette tiltaket er det de visuelle innvirkningene som gir utslag i konsekvenser og ikke direkte innvirkning.

Delstrekning Tonstad (Ertsmyra) – Reindalsheii.

Alternativ 1.0: Traseen går ca. 40 m sør for dagens ledning og parallelt med denne forbi Josdal, Hellerstølvatnet, Lega, Solhom og Øysteinseter. Alternativet vil gi liten negativ konsekvens som følge av nærføring til kulturmiljøet på Josdal. Kulturmiljøet er såpass sammensatt, fragmentert og robust at visuell innvirkning på opplevelsen blir minimal. Konsekvensen av alternativet vurderes på grunn av visuell innvirkning i Josdal til å ha liten negativ konsekvens i forhold til dagens situasjon.

Alternativ 2.0: Traseen går gjennom utmark frem til Lega hvor det ikke er registrert kulturminner. Alternativet vil gi en visuell moderat negativ økning på kulturmiljøet på Josdal. Konsekvensen av alternativet vurderes til å ha liten mot ubetydelig negativ konsekvens.

Delstrekning Reindalsheii – Landsløk

Alternativ 1.0: Forbi Lega er det flere brudler som ligger ved linjen, men direkte berøring kan unngås gjennom detaljplanlegging. Ledningen fortsetter forbi Salmeli på sørsiden av dagens ledning med rivning av eksisterende ledning. Ved tilpassing av ny ledning kan ledningens synlighet fra Salmeli reduseres og dermed gi en viss positiv effekt.

Sammenstilling av konsekvens

I *Tabell 1* er konsekvensene sammenlignet. Under rangering viser tallet "1" det alternativet som er vurdert å ha minst negativ konsekvens for kulturminner.

Tabell 1: Sammenstilling av konsekvens

trekning		Konsekvens	Rangering
Tonstad (Ertsmyra) – Reindalsheii	1.0	Liten negativ	2
	2.0	Liten negativ / ubetydelig	1
Reindalsheii – Solhom	1.0	Liten positiv / ubetydelig	1

Notat

AVBØTENDE TILTAK

Generelle avbøtende tiltak vil først og fremst være å etterstrebe en minst mulig direkte ødeleggelse av kulturminner. Ved endelig trasévalg og plassering av mastepunkter og stasjonsanlegg ved Landsløk, må arkeologiske undersøkelser gjøres, slik at dette ikke kommer i konflikt med automatisk fredete kulturminner.

Foruten direkte berøring bør man oppnå en minst mulig visuell forstyrrelse på kulturmiljøene. Dette kan blant annet utføres ved å justere traseer og mastepunkter, og dette kan gi særlig positive effekter ved Sameli. I området Lega kan det være hensiktsmessig å legge ledningstrase lenger mot sør for å unngå direkte berøring med kulturminner der.

KILDER

De følgende kilder ble lagt til grunn i konsekvensutredning av kulturminner og –miljø.

- Viktige kulturlandskapsområder i Sirdal kommune. Jørgen Tjørhom og Svein Haugen, Sirdal kommune 2004
- Den store Hellerboka for Agder og Rogaland. Torfinn Normann Hageland, Vest-Agder Fylkeskommune, 2008
- Samtale med Steinar Tjomlid (vestre del av traseen)
- Odvar Tjomlid (foto)
- Askeladden. Register over automatisk fredete kulturminner
- Sefrak. Register over bygninger eldre enn 1900